

Regionalizm

Autor: Halina Karaś

Regionalizm to element językowy (cecha fonetyczna, morfologiczna, konstrukcja składniowa, wyraz, frazeologizm) występujący na części obszaru języka narodowego, ograniczonej do pewnego regionu (stąd nazwa). Inaczej – regionalizm to wyznacznik regionalnej odmiany polszczyzny ogólnej. Regionalizmy występują w języku wszystkich mieszkańców regionu, także warstwy wykształconej (inteligencji) zarówno w mowie, jak i w piśmie, w związku z czym są aprobowane przez normy języka ogólnego, czym różnią się od dialektyzmów. Regionalizmy stanowią zatem ogniwo pośrednie między składnikami języka ogólnego a elementami dialektów ludowych (dialektyzmami). Z tymi pierwszymi łączy je kodyfikacja (aprobata normatywna), a z drugimi – nieogólnopolski zasięg (ograniczenie terytorialne ich występowania). Niemal wszystkie regionalizmy leksykalne mieszczą się jednak głównie w użytkowej normie regionalnej, do polszczyzny wzorcowej wchodzi jako warianty tylko nieliczne z nich (np. borówki i czarne jagody). Pewne regionalizmy tego typu pomimo powszechności używania na określonym obszarze pozostają jednak poza normą, nawet użytkową, np. południowopolskie ubierać płaszcz, sukienkę, poprawnie wkładać płaszcz, sukienkę albo ubierać się w płaszcz, sukienkę. Podkreślić należy także to, że regionalizmy stosują również ci, którzy posługują się tylko gwarami ludowymi danego regionu (nie używają języka ogólnego), a zatem regionalizm to wyznacznik językowy ogółu mieszkańców regionu. Regionalny charakter ma zróżnicowanie fonetyki międzywyrazowej (udźwięczniającej i nieudźwięczniającej), odmienność formantów słowotwórczych, np. krawczyni : krawcowa (Małopolska : Mazowsze = ogp.), różne słownictwo, np. ziemniaki (Małopolska) : pyrki (Wielkopolska) : kartofle (Mazowsze = ogp.). Nacechowanie regionalne zyskują niejednokrotnie wyrazy wychodzące z użycia w języku ogólnym (przestarzałe), np. jaźwiec (ogp. borsuk), sośnik (ogp. lemiesz), szwacz (ogp. krawiec). Regionalizmy leksykalne obejmują przede wszystkim rzeczowniki, i to rzeczowniki konkretne, z takich działów jak nazwy roślin (krakowskie borówka, liszki, poznańskie świętojanki ‘porzeczkisquo;;, modrak), nazwy artykułów spożywczych (krakowskie kasza tatarszana, grysik, poznańskie szabel ‘fasola’;, białostockie ołatki ‘placki ziemniaczane’;), wyrazy związane z gospodarstwem domowym (krakowskie sagan, szabaśnik, poznańskie haczyk, białostockie baleja ‘balia’;, koczerga ‘pogrzebac’;) i z człowiekiem; tu należą nazwy części ciała (poznańskie giry, białostockie halopy ‘nogi’;), ale przede wszystkim ekspresywne określenia człowieka (krakowskie łobuz, andrus, poznańskie rober ‘urwis, nicpoń’;, gzub ‘malec’;, białostockie ciuma ‘kobieta ociężała’;). Także regionalne przymiotniki i czasowniki odnoszą się do cech i czynności najbardziej podstawowych, związanych z codziennym życiem i jego problemami (krakowskie jadzić się ‘ropieć, nie goić się’;, poznańskie mączkować ‘krochmalic’;, białostockie topić (palić w piecu), krakowskie przejściowy (płaszcz), poznańskie modrakowy ‘niebieski’;, białostockie tarkowane (jabłka) ‘tarte’;. Główne typy regionalizmów leksykalnych to: 1) regionalizmy o podłożu gwarowym, np. krakowskie bil ‘słonina’;, drzewko ‘choinka’;, poznańskie pyrki, glapa ‘wrona’;, warszawskie dzieciak, kurczak, białostockie doktorka, mączka ‘miałki cukier’;; 2) regionalizmy będące kontynuacją wyrazów staropolskich w ich formie i znaczeniu (archaizmy, np. krakowskie kaflarz ‘zdun’;, prawie ‘akurat’;, poznańskie rżany ‘żytni’;, gościniec ‘karczma’;, młódzie ‘drożdże’;; 3) regionalizmy powstałe pod wpływem języków obcych (zapożyczenia różnych typów), np. poznańskie tytka ‘torba papierowa’;, fyrtel ‘kąt, okolica, rejon’;, krakowskie krachla, flaszka, białostockie durny, pastka ‘pułapka na myszy’;. Współcześnie regionalizmy zanikają, do czego przyczyniły się radio i telewizja, propagujące jednolitą polszczyznę o podłożu regionalnym warszawskim. Dopiero ostatnio, wraz z odzyskiem ruchów regionalnych, dochodzi do nowego spojrzenia na regionalny, „swojski” sposób mówienia i zaczyna się postrzegać odrębność językową własnych regionów jako wartość. Zachowanie regionalizmów świadczy o bogactwie języka, sprzyja jego różnorodności i jest odzwierciedleniem historii i kultury danego regionu. Zob. więcej: Podstawy dialektologii/ I. Czym zajmuje się dialektologia?/ 1.4. Dialektyzmy a regionalizmy, 1.5. Typy i przykłady regionalizmów. Por. Regionalne odmiany polszczyzny.